

PRELIMINARS DE LA DUREÉ BERGSONIANA COLAU MAS BUSQUETS

“...Aquest neguitós bategar-se
de la reflexió i la vanitat, així com l’a-
collida que reb,...”

(Hegel, Prefaci als **Principis de la
Filosofia del Dret**).

1

Probablement no sigui el moral l’interès rector de les paraules de la verge Laquesis dirigides a les ànimes i contingudes en el Llibre X de la **República**: “*No serà el Fat qui vos escollirà, sinó que vosaltres mateixes escollireu el vostre fat*”¹.

L’existència ho és com a obertura a ella mateixa —destí, sort, “daimon”— i aquesta obertura suscita la sospita —evident a Plató— de l’èsser mateix (de la propietat de l’èsser) en reclamar el seu antecedent: l’àmbit des del qual quelcom, en obrir-se es juga la seva sort i el seu destí. No sembla ésser el precepte moral el que s’instaura als inicis del discórrer filosòfic, sinó la responsabilitat de l’èsser a través del saber-se originari respecte a allò que li escau.

No té, per tant, massa sentit que Heidegger tanqui —millor: interrompi— el seu **Sein und Zeit** demanant-se si una temporalitat originària i pròpia condueix al sentit de l’èsser. Tot i això, i fins i tot esvaeïda la inquietud ètica, sembla persistir el vici que arrossega la metafísica (tal vegada també la defineix) d’oposar l’originari al derivat, el propi a l’impropi. Ni amb **Sein und Zeit**, obra que demana pel sentit de l’èsser i que té fonamentades esperances de clausurar l’ontologia clàssica, deixa d’operar l’eix del discurs metafísic a l’entorn de les qüestions de la precedència i la procedència (qüestió de l’origen). No endebades la destrucció de la vella ontologia passa pel seu reconeixement i la batalla es disputa declaradament, des d’aïeshores, en el terreny de la temporalitat. “*Com a sentit de l’èsser de l’ens*

(1) Plató, op. cit., 617 e

que anomenam "Dasein", es mostra la "temporalitat" " 2. Sols la qüestió del temps marca el límit vertader, és "genú horitzó" de la qüestió de l'ésser. "Aquest (el temps) ha de treure's a la llum i concebre's com el genú horitzó de tota comprensió i de tota interpretació de l'ésser" 3. La tasca d'aquesta revisió —es a dir, i en paraules preses a J. Derrida, la "de pensar el que no ha pogut ésser ni ésser pensat d'altra manera" 4— fructifica en el propi anunciament de la impossible possibilitat. La "presència", que és concepte d'ordre ontològic-temporal i marc inaugural del sentit de l'ésser des d'Aristòtil a Bergson, és sacsejada per la invitació sinistra a pensar l'ésser més ençà de la presència, un ésser que no seria encara ni tan sols presència.

Emperò, reprenent les paraules de Plató, podem endinsar-nos en una via que ens permeti pensar d'alguna manera la qüestió de l'origen. Quelcom succeeix, però perquè quelcom em succeeixi m'ha de succeir a mi; cal que em sigui oferit, però cal també que jo ho rebi, que ho posi en relleu. La condició i el límit de l'experiència del món (de l'experiència i del món) em revelen com a precedent, entès originàriament no com a instància constituent sinó com a permanent estat d'espera.

II

No seria, doncs, de cap manera frívol prendre en consideració la confessió autobiogràfica de Bergson respecte a la seva conversió intel·lectual. La inflexió se situa en el descobriment de la "durée" davant del temps de la mecànica, l'exemple més acomplert del qual troba en els **Primers Principis** de Spencer; i ve signada per una "fatigue d'attendre":

"D'aquesta espera determinada, i de la seva causa exterior, no en pot donar compte la ciència. Aquesta, encara quan s'orienta cap al temps que es desenvolupa o que es desenvoluparà, no deixa de tractar-lo com a temps ja desenvolupat. Es, d'altra banda, ben natural. El seu paper és el de preveure. Extreu i reté del món material allò que és susceptible de repetir-se i calcular-se; en conseqüència, allò que no dura. Treballa, doncs, en la mateixa direcció que el sentit comú, el qual és un principi de ciència: normalment, quan parlem del temps, pensam en la mesura de la duració i no en la duració mateixa" 5.

En un altre lloc entendrà l'espera originària com a retardament i, en conseqüència, principi de creació i indeterminació:

"El temps és el que impedeix que tot sigui donat d'un cop. Retarda, o millor encara, és retardament. Per tant, ha d'ésser elaboració. No seria, aleshores, vehicle de creació i d'elecció? No demostraria l'existència del temps que hi ha indeterminació dins les coses? No seria el temps aquesta mateixa indeterminació?" 6.

(2) Heidegger, *El Ser y el Tiempo*, México, 1980, 5 (pág. 27).

(3) *Ibid.*

(4) Derrida, *Tiempo y Presencia*, Santiago de Chile, 1971, p. 51.

(5) Bergson, *La pensée et le mouvant*, en: *OEuvres*, édition du Centenaire, Paris, 1984, p. 1255.

(6) Bergson, *op. cit.*, en *OEuvres*, p. 1333.

Es meritori atendre la formació de la cadena "Attente-Retardement-Création-Indétermination", però la clau que obri la metafísica de Bergson y prologa la seva filosofia del temps l'hem de cercar en la darrera pregunta formulada.

III

Cabria integrar Bergson en la línia de la "comprensió vulgar del temps" de l'ontologia de sempre, la d'Aristòtil i Hegel, la de la "primacia de l'ara" ⁷. El temps entranya un no-ésser, no participa de la presència pura, de la substància ("ousía").

En la Física d'Aristòtil, llegim: "*Per una part, efectivament, el temps ha estat i ja no és; per altra, serà però encara no és*" ⁸.

Per altre costat, en l'Enciclopèdia de Hegel: "*(El temps) és l'ésser que, essent, no és, i que no essent, és*". I afegeix: "*L'esdevenir intuït*". I encara en l'observació del mateix paràgraf: "*El sensible no sensible*" ⁹.

Es innecessari insistir en la concordança kantiana encara que Heidegger l'eludeixi ¹⁰. Kant hauria operat un desplaçament dins del marc aristotèlic, però no hauria canviat d'horitzó. Se segueix pensant el temps des de la presència: i se'l pensa en forma de present. L'"ara", l'instant("nyn") és la forma essencial del temps, el nucli intemporal de la temporalitat. El temps, en conseqüència, no és, o, es dirà, és d'una altra manera. I la sorpresa que esperava a Bergson quan es va veure conduït davant la idea del Temps ¹¹ no és, evidentment, sinó aquest no ésser del temps: "*Essent la seva essència la de passar, cap de les seves parts és encara aquí quan una altra es presenta*" ¹².

IV

La conseqüència d'aquest no-ésser (presència present) del temps és que la seva "intuïció interior no té cap figura" ¹³, en paraules de Kant, que no era de cap manera ignorant de l'ardit emprat en conferir-li un ésser: la seva analogia amb l'espai, la seva representació com a línia (espacialització del temps que impugnen amb deler les anàlisis bergsonianes de la "durée"):

"Ens representam la successió del Temps amb una línia prolongable fins a l'infinit (...) i derivam de les propietats d'aquesta línia totes les del Temps, exceptuant-ne just una, a saber: que les parts de les línies són simultànies, mentre que les del Temps són sempre successives" ¹⁴.

(7) v. Heidegger, op. cit., nota del 82 a

(8) Aristòtil, Física, L.IV, 218 a

(9) Hegel, Encyclopédie des Sciences Philosophiques en Abrégé, Paris, 1970, 258 (pág. 247).

(10) v. Heidegger, ibid.

(11) v. La pensée et..., en OE, p. 1254.

(12) Ibid.

(13) Kant, Crítica de la Razón Pura, Buenos Aires, 1973, t. I p. 186.

(14) Ibid.

Doncs bé, quasi sense adonar-se'n, i a propòsit de les oscil·lacions del pèndol, Bergson respon a la provatura kantiana:

*“Hauré de pensar en cada oscil·lació excloent el record de la precedent (...), però per això mateix em condemnaré a romandre sense aturall en el present; renunciaré a pensar una successió o una duració”*¹⁵.

Aquest és el perfil aproximat de l'esser el mateix i el no-mateix de l'instant aristotèlic¹⁶ i de la dialèctica hegeliana del punt-línia-pla¹⁷.

V

I la noció engendra el problema de la representació de la noció. Per això, el concepte d'“intuïció” és, a Bergson, concepte posterior i derivat del de “duració”¹⁸. S'entén com a “intuïció de la duració”, és a dir, és la noció mateixa. Tal volta, el draconià testament del filòsof, així com l'angúnia personal del seus darrers anys, deguin molt a l'auto-convicció creixent sobre la dificultat d'aquest pensament¹⁹. La noció just es comprendrà vivint-la, “*quand notre moi se laisse vivre*”, i el desenvolupament del mètode (la intuïció) s'orientarà cap a l'abstenció del jo encorralat en les incerteses del verbalisme²⁰. L'essència del mètode és capguardar-se d'una intromissió o intervenció il·legítima.

VI

L'únic cert, llavors, de la consciència retornada a ella mateixa serà el seu ésser a l'espera. Com bé ens mostra Kierkegaard, aquest és l'instant on no hi ha elecció; l'àmbit de la “duplictat del possible”, de l'origen del qual brotarà l'esperança o el temor, que troben l'instant del contacte” en l'esser a l'espera²¹. Just aleshores semblarà possible assistir, des del seu origen, al treball de la consciència, al procés d'una realització perceptiva.

*“Tot moment de la nostra vida (...) s'escindeix alhora que es posa. O, millor, consisteix en aquesta mateixa escissió, ja que l'instant present, sempre en marxa, límit fugisser entre el passat immediat que ja no és i el futur immediat que no és encara, es reduirà a una simple abstracció si no fos el mirall mòbil que reflecteix sense fre la percepció en record”*²².

(15) Bergson, *Essai sur les données immédiates de la conscience*, en OEuvres, p. 70.

(16) “En un sentit, doncs, l'instant és sempre el mateix, mentre que, en un altre sentit, no és el mateix. Es el cas exacte de l'esser Transportat” (Aristòtil, op. cit. 219 b).

(17) v. Hegel, op. cit., 256.

(18) v. *La pensée et...*, en OE, p. 1271; i també: *Ecrits et paroles*, III, Paris, 1959, p. 456.

(19) Una biografia intel·lectual de Bergson que acredita aquesta hipòtesi és Harlow, M., *El pensamiento de Bergson*, México, 1966.

(20) Cf., Bergson, *Essai sur...*, en OE, p. 67; i també: *Essais et témoignages inédits* (edició preparada per A. Béguin i P. Thévenaz), Neuchâtel, 1941, p. 355.

(21) Kierkegaard, *Obras y papeles*, t. V, Madrid, 1965, pp. 72 ss.

(22) Bergson, *L'Energie spirituelle*, en: OE, p. 917-918.

De manera que l'instant-origen és també contemporaneïtat. De la percepció i el record, de l'existència real i la imatge virtual, de l'objecte y el reflex ²³.

VII

Del principi de la confusió, com de tantes altres, n'és responsable Aristòtil. El temps no és el moviment (kinesis) ni el canvi (metabolé), però no hi ha temps (no hi ha experiència del temps, mode de presència, "aisthesis") sense el moviment ²⁴. Sorgeix, doncs, el problema explicatiu de la relació del temps amb allò que no és, amb el moviment i el canvi, preocupació plenament compartida per Kant ²⁵. De poc valdrà la subtil diferència entre nombre numerat (el temps és el nombre numerat) i nombre numerant (o medi de comptar el temps) ²⁶, per evitar un llarg procés d'oblit que acabarà fins i tot oblidant-se del seu origen, ja que els intents de rescatar-lo en la memòria no aconsegueixen sinó enfonsar-lo més encara.

Hegel i Bergson representen una temptativa meritòria per a recordar l'instant-origen anterior al seu desdoblament. Ambdós pensaren l'espai com a negació radical del temps per tal com l'espai és passat i és futur, és a dir, és el que no és (ja/encara). En el cas del primer, no obstant, el temps rescatarà el seu ésser mitjançant el desenvolupament immanent d'una negació que no és sinó la de l'espai suprimit (el punt) ²⁷. Bergson, pel seu costat, ens il·lustrarà el tercer capítol de *Matière et mémoire* de dibuïxos ²⁸. Voldrà que el creguem per mitjà de la força de convicció de les figures espacials.

La contradicció entre temps espacialitzat i duració és la tensió mateixa que un "ara", com a presència actual del present, desferma en saber el seu ésser tot sol. Aquest saber és, tot i això, ja el saber d'altres "ares". La impossible coexistència del "ares" és pensada des d'una certa coexistència ²⁹, i això no és ja qüestió de l'ésser, sinó origen del discurs de la "comprensió vulgar del temps" (Heidegger), és a dir, el començament d'una idea. Tot l'esforç bergsonià es resumeix en l'afany de precaucionar-se de la mistificació del mirall; tot, en ell, s'entesta a restituir la idea al seu vertader origen, ja quasi oblidat després de la seva llarga trajectòria.

VIII

Quan Bergson descobreix la "durée" i n'intenta parlar, el que resulta és que tot sol acabar en pura anàlisi d'idees. Idea de l'ordre, idea del real, idea del present, idea de la percepció. I aquesta anàlisi és sempre l'autoanàlisi per la qual es revela íntimament contradictòria. Idea del desordre, idea del possible, idea del passat, idea de la memòria. Quasi sempre en resulta al final una simple qüestió nominal. És a dir: res.

(23) v. Bergson, OE, p. 918.

(24) v. Aristòtil, op. cit., 218 b/ 219 a.

(25) v. Kant, op. cit., p. 185.

(26) v. Aristòtil, op. cit., 219 b.

(27) v. Hegel, op. cit., 259.

(28) v. Bergson, *Matière et mémoire*, en OE, pp.: 276, 285, 293, 302.

(29) v. Derrida, op. cit., 79 ss.

Un exemple: la presentació del concepte ³⁰. Aviat es veu obligat a distingir entre la "durée toute pure" i la seva contrària que és aquella que serveix per caracteritzar la primera, ja que la "durée toute pure" és "pure de tout mélange" ³¹, és "durée sans mélange" ³², essent aquest "mélange" la idea de l'espai. Aquesta anàlisi l'expressa tot d'una amb la idea de la successió i també amb la d'ordre. Se'n ve a parar que la successió si és ordre no és pura successió. I en resulta que ha demostrat que la "durée" no té ordre. Però també —indirectament— ha analitzat la idea d'ordre: l'ordre és idea d'espai. Aleshores únicament resta la denúncia d'una intromissió, d'una intervenció subreptícia. Una intromissió, de l'origen de la qual a penes ens queda memòria. El que expressa també, per ventura, l'interrogant que tanca-interromp *Sein und Zeit*.

(30) v. *Essai sur...*, en OE, pp. 67 ss.

(31) *Essai sur...*, en OE, p. 67.

(32) *Essai sur...*, en OE, p. 68.